

М. А. Латинін,
д. держ. упр., проф.,
завідувач кафедри економічної політики ХарРІ НАДУ;
Л. М. Примоленна,
магістр державного управління, м. Харків

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

На думку експертів Всесвітньої туристичної організації, з початку XXI ст. зелений туризм став провідним сектором туристичної індустрії, що динамічно розвивається. Розвиток сільського туризму як суттєвої складової загального сільського розвитку є важливим для України й заслуговує на всіляку підтримку з боку держави.

Ключові слова: державне регулювання; сільський зелений туризм; регуляторний вплив; державна політика; відносини.

Для України стратегічно важливо швидко подолати відставання у сфері сільського зеленого туризму, що може відіграти роль каталізатора структурної перебудови економіки, забезпечити демографічну стабільність та розв'язання нагальних соціально-економічних проблем у сільській місцевості, а також в прискореному темпі реалізувати наявний багатий туристичний потенціал шляхом проведення виваженої політики державного регулювання, зокрема і на регіональному рівні.

Сільський зелений туризм – необхідний як для відпочиваючих, так і для господарів – селян, сільських громад, регіонів і держави в цілому, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки.

Мета статті – уточнити роль і місце сільського зеленого туризму в загальній системі національної туристичної галузі й розвитку соціально-політичної ситуації в сільських регіонах України, а також визначити першочергові нормативно-правові та організаційні заходи щодо забезпечення регуляторного впливу держави з метою приведення їх у відповідність з курсом України на європейську інтеграцію.

Темпи зростання сільського зеленого туризму оцінюються від 10 – 20 % до 30% на рік (для пригодницького туризму, до складу якого він входить за статистикою ВТО), а його частка в доходах від міжнародного туризму сягає 10 – 15 %. Ринок сільського туризму в нашій державі знаходиться на стадії становлення. Кількість господарств, що працюють на цьому ринку, зовсім незначна. На сьогоднішній день – це в основному райони, що мають для цього соціально-економічні передумови, – Українські Карпати, Слобожанщина, Полісся, Поділля [14].

Можливість використання природного, матеріального і культурного потенціалу певних регіонів та діяльності сільської родини, яка надає житло, забезпечує харчуванням і знайомить гостей з особливостями сільської місцевості та господарюванням на землі впливає на покращення умов і якості життя селян, розширює сферу зайнятості сільського населення, дає додатковий заробіток, розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. Майже 60 % мешканців сільської місцевості перебувають за межею бідності [9]. При певному нагромадженні числа відпочиваючих з'являється потреба у задоволенні їх різноманітних запитів, а це, у свою чергу, стимулює розвиток сфери послуг: транспортних, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших.

Окремі аспекти сільського зеленого туризму висвітлено у працях відомих учених у галузях права, історії, туризмознавства, соціології, економіки й географії, зокрема Ю. Алексеєва, В. Євдокименко, А. Корлоль, М. Лендела, В. Мікловди, М. Пітюлича та ін.

Наукові дослідження свідчать про те, що сільський туризм здатний забезпечити економічну та демографічну стабільність у сільських місцевостях та вирішити їхні соціально-економічні проблеми. Також справляє позитивний вплив на відродження, збереження і розвиток місцевих народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини.

На сьогоднішній день туризм, зокрема сільський зелений, – галузь, яка найбільш стрімко розвивається у світі. Приблизно 10 % світового валового продукту приносить міжнародна туристична індустрія, близько 500 млрд дол. США становлять щорічні надходження від світової туристичної галузі [2].

Україна тільки розпочала свій рух до світових стандартів сільського туризму, що існують у розвинених країнах світу, та надає пріоритетне значення розвитку в'їзного і внутрішнього туризму як важливих чинників підвищення якості життя населення.

Сільський зелений туризм – це саме той сектор економіки, який заслуговує на найбільшу увагу в Україні. Він потенційно може забезпечити значний внесок в економіку сільських територій у вигляді нових робочих місць, збільшення надходжень від зовнішньоекономічної діяльності, поповнення державного бюджету через сплату податків, сприяє зниженню імпорту та інтенсифікує використання місцевих сировинних ресурсів. Такий вид туризму – індустрія експорту, яка відрізняється від інших експортних галузей одним важливим аспектом. Більшість експортерів вивозять свої товари з країни до споживача. У туризмі споживач прибуває в країну для того, щоб придбати та спожити вироблені продукти та послуги. Це створює додаткові надходження в місцеву економіку [18].

Існує широке коло різновидів туризму – культурний та пізнавальний, оздоровчий та спортивний, екологічний та навчальний, сільський та агротуризм (в сільських місцевостях), зелений (на ландшафтних територіях) та ін. Основні види сільського туризму – екологічний туризм та агротуризм. Синонімами поняття «екотуризм» є зелений та природничий туризм. Від традиційного туризму відрізняється такими ознаками:

- перевага природних, а не культурних об'єктів туризму;
- стійке природокористування;
- менша ресурсоемність;
- особиста участь у соціально-економічному розвитку територій;
- екологічна освіта туристів.

Сільський туризм – це відпочинковий вид туризму, зосереджений на сільських територіях, який передбачає розвиток туристичних шляхів, місць відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами.

Агротуризм – це відпочинковий вид туризму, зосереджений на сільських територіях, який передбачає використання сільського (фермерського) господарства з метою рекреації, освіти чи активного залучення до традиційних форм господарювання.

Агротуризм може виявлятися у різних формах, але завжди включає найм сільського помешкання:

- найм помешкання з обслуговуванням безпосередньо в межах господарства;
- розміщення на нічліг з самообслуговуванням на землях, що належать до господарства, наприклад, у кемпінгах та наметах.

Екологічний туризм – це пізнавальний і відпочинковий вид туризму, зосереджений на природних (малозмінених людиною) територіях, який передбачає заняття різними формами активної рекреації у природних ландшафтах без заподіяння шкоди навколишньому середовищу.

Термін «сільський зелений туризм», зміст якого трактується як відпочинок в українському селі, у правовому полі України з'явився у 1996 р. з реєстрацією у Міністерстві юстиції України громадської неприбуткової організації Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні (далі – Спілки). Пізніше цей термін був використаний у Законі України від 2003 р. «Про особисте селянське господарство» та Законі України від 2004 р. «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», а також у нормативних документах Президента України та Кабінету Міністрів України. Термін «сільський зелений туризм» використовується тільки в Україні [18].

Сільський зелений туризм є видом діяльності:

– у Законі України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324 його визнано окремим видом туризму, розвиток якого є пріоритетним напрямом державної політики;

– у Законі України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742 визначено право особистих селянських господарств надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму [17].

З 2009 р. в Національному університеті біоресурсів та землекористування України працює Школа сільського зеленого туризму. З 2011 р. вводиться спеціалізація «сільський зелений туризм».

З 1997 р. реалізовано на всеукраїнському рівні 12 проектів за підтримки міжнародних фондів, зокрема таких як «Відродження», Євразія, програми ЄС ТАСІС, Швейцарського бюро співробітництва, Британської Ради, «Хайфер Проджект Інтернешенл», Міністерство закордонних справ Польщі та ін.

З 1998 р. обласними організаціями Спілки реалізовано 18 проектів за підтримки міжнародних фондів на регіональному рівні.

З 2004 р. впроваджуються відповідні знаки сертифікації об'єктів сільського зеленого туризму: система якості послуг «Українська гостинна садиба», а також введено Програму екологічного маркування «Зелена садиба».

На рівні всеукраїнської Спілки запроваджено більш вимогливі стандарти з відповідними знаками, що забезпечить вихід сільського туризму на якісно новий рівень ринкових відносин та інтеграцію в європейське середовище.

Популяризації сільського зеленого туризму в Україні сприяють науково-популярний журнал «Туризм сільський зелений», довідник-каталог «Відпочинок в українському селі», посібник «Поради початківцям». Спілкою вже реалізовано понад 30 проектів за підтримки фонду «Євразія», Міжнародного фонду «Відродження», програми Євросоюзу ТАСІС та ін. Сьогодні активно діють місцеві осередки Спілки у 18 областях України. Її прийнято до Європейської федерації сільського та фермерського туризму EVROGITES [18].

Якщо буде належно задіяне велике багатство матеріальної і духовної культури України, в сільському зеленому туризмі позитивний результат не забариться. А саме – зросте добробут сільської родини, диверсифікуються доходи сільського населення, зменшиться міграція з сільської місцевості, розшириться спектр туристичних послуг в Україні, збільшаться надходження до місцевих бюджетів, підвищиться конкурентоспроможність й привабливість, зростуть обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій до сільських регіонів, збільшиться кількість робочих місць у галузях прямо або опосередковано пов'язаних з сільським туризмом; молодь, зокрема жінки, інші категорії громадян започаткують власну справу у сфері сільського туризму.

Сьогодні існує суттєвий резерв для поповнення обігових коштів власників сільських садиб, що надають туристичні послуги. Більшість із них мають земельні паї, які здають в оренду, і за те отримують мізерну платню до 3 % від вартості землі без урахування її кадастрової вартості, а отже, дуже дешево. Настав час значно підвищити орендну плату власникам земельних паїв, можливо до 20 % від вартості врожаю. Тоді вони відчують себе дійсними володарями своєї землі, а багатостраждальне українське село поступово почне підіймати свій рівень життя.

Нині багато осель ще не до кінця усвідомили саму суть зеленого туризму. В умовах загальноекономічної кризи економічні та соціальні проблеми села надзвичайно загострилися, широке розповсюдження і розвиток сільського зеленого туризму є особливо бажаними.

Слабкі сторони сільського зеленого туризму:

- несприятливе правове та економічне середовище для діяльності сільського населення;
- недостатньо використовується досвід сусідніх країн;
- неузгодженість дій центральних органів виконавчої влади у сфері туризму та аграрної політики, інших;
- перекося в розумінні суті сільського туризму;

- відсутність привабливих кредитних ресурсів для сільського населення та сприятливих умов для інвестицій;
- на всеукраїнському рівні відсутня реклама сільського туризму;
- проблеми в отриманні гарантованих та якісних послуг, недостатня можливість захисту прав сторін;
- недостатня кількість високоякісних об'єктів розміщення в центрі та на сході країни;
- складність доступу до інформації щодо невикористаних туристичних можливостей села;
- відсутні навчальні центри для підготовки та перепідготовки менеджерів та сільського населення [18].

Якість послуг в Україні значно нижча від європейської, тому іноземна клієнтура становить наразі не більше 20 % від числа всіх відпочиваючих.

Якщо відкинути проблеми з пошуком відповідної площі та будівництвом чи надбудовою оселі, фінансові труднощі та невміння вести власну справу, то однією з найпоширеніших проблем мала поінформованість [13]. Дуже часто рівень поінформованості зводиться до нуля, і навіть ті, що живуть в одному селі, можуть не знати про місця, де туристи відпочивають. Окрім того, слабка рекламна діяльність. Хоча ті, хто перейнявся відпочинком як основним способом заробітку, завжди провадять широку рекламну кампанію. Особливо багато реклами в Інтернеті з додатковим описом осель, надаваних послуг тощо.

Ще одна турбота тих, хто займається зеленим туризмом, – відсутність спеціальних кредитів. Наразі жодна фінансова установа України не має системи кредитування, що була б спрямована на сільський туризм. Тому багато господарів «зелених» садиб намагаються скористатися іншими спеціалізованими програмами, одна з яких – «Сільський дім» (фінансується з державного бюджету), що орієнтована здебільшого на будівництво житла. Програма «Сільський дім» діє практично в кожній області України й керується облдержадміністраціями. Та отримати кредит тут дуже складно, бо, для прикладу, на одну область можуть виділити всього 10 кредитів, а охочих його

отримати значно більше, тож таке число – це лише «крапля в морі». Ці негативні фактори можна подолати за рахунок проведення виваженої політики державного регулювання розвитку сільського зеленого туризму, зокрема і на регіональному рівні, з використанням наявних важелів прямого і непрямого впливу [1].

Зазвичай власники агроосель надають перевагу прямому продажу власного продукту й уникають посередництва як комерційних туроператорів, так і громадських організацій. Прямий збут полягає у продажу окремих послуг без посередників. Власне, кожен виробник послуг сільського зеленого туризму так чи інакше орієнтується на невелику частку споживачів і намагається повністю контролювати процес купівлі туру. Прямий продаж відбувається через «зустріч клієнта на порозі власної садиби» за допомогою телефону, а також звичайної й електронної пошти [13].

Переваги прямого продажу власного продукту без посередництва:

- відносна простота контакту зі споживачем;
- наявність додаткових можливостей збуту (можливість деяких додаткових послуг);
- гнучкість, тобто наявність важливої для певних категорій туристів можливості самостійно розробляти та змінювати програму свого відпочинку в сільській місцевості;
- високий прибуток із розрахунку на одного туриста, оскільки зникає потреба ділити цей прибуток із посередниками;
- можливість особистого контролю за процесом продажу.

Моделі сільського зеленого туризму:

- розвиток сільського туризму на базі домогосподарства або особистого селянського господарства, яке поставляє на ринок не більше 9 ліжок-місць. Ця модель успішно реалізується в сільській місцевості, яка у більшості не відноситься до туристичної, але є потенційно привабливою та має відповідні ресурси;

– будівництво приватних туристичних об'єктів в сільській місцевості. Ця модель успішно реалізується у формі стилізованих агротуристичних хуторів, культурно-етнографічних центрів (наприклад, «Бессарабське село «Фрумушика-Нова» на Одещині, «Соколиний хутір» на Чернігівщині);

– перспективною вважається модель, яка включає сільськогосподарські тематичні парки, центри. Концепція такої моделі – популяризація нових технологій у сільському господарстві, альтернативних джерел енергії, ознайомлення з традиційним сільськогосподарським виробництвом, пов'язаними з ним св'ятами та традиціями, надання послуг з дорадництва та гостинності [19].

Щоб закріпити такі позитивні тенденції і надати відчутний поштовх розвитку сільського туризму потрібно вирішити низку невідкладних завдань. Це перш за все розробити нормативно-правову базу щодо визначення організаційних умов надання послуг з сільського зеленого туризму в межах особистого селянського господарства; надати методичні рекомендації з добровільної категоризації житла, передбаченого для розміщення відпочиваючих; впровадити систему пільгового довгострокового кредитування сільського населення на розвиток сільського туризму; сформулювати пропозиції щодо елементів фірмового стилю для ідентифікації українського сільського туризму; створити інформаційні засоби та технології з даними щодо клієнтської бази та інформуванням клієнтів про пропозиції з послуг відпочинку в селі; створити державну інституцію для просування за кордоном в'їзного туризму в Україну в цілому, в тому числі сільського зеленого туризму; продовжити підготовку профільних фахівців, навчання й перекваліфікацію сільських господарів, незайнятого сільського населення для роботи в секторі сільського зеленого туризму в Школі сільського туризму започаткованій Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні на базі Київського Університету біоресурсів і природокористування; організувати спеціалізовані класи в сільських середніх загальноосвітніх школах з метою підготовки майбутніх кадрів для сільського зеленого туризму; створити на рівні країни та

областей комп'ютеризовану систему бронювання та резервування місць в домогосподарствах та послуг. Допоможе вирішити правові, організаційні засади реалізації державної політики України в сфері сільського зеленого туризму Закон України «Про сільський зелений туризм», розроблений Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні із зацікавленими структурами, але ще до цього часу не прийнятий Верховною Радою України [19].

Кожний з наведених напрямів забезпечення пріоритетності розвитку сільського зеленого туризму в Україні потребує посилення регуляторної функції держави, що має спиратися на результати попередніх науково-дослідних розробок.

Розвиток сільського зеленого туризму в Україні підтримується спеціальними програмами Міжнародного фонду «Відродження», фонду «Євразія», Європейської федерації сільського зеленого туризму «Єврожітс» та іншими. Але цього недостатньо, щоб сільський зелений туризм в Україні відіграв роль каталізатора розвитку багатьох галузей економіки (сільське господарство, транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво тощо), став провідним чинником стабільного і динамічного збільшення надходжень до бюджету. Необхідно передусім здійснити законодавчо-нормативне врегулювання основ його функціонування. Нині тільки окремі аспекти діяльності сільського зеленого туризму регулюються законами України «Про туризм» [16], «Про особисте селянське господарство» [17]. Разом із тим прийнята 19 вересня 2007 р. Кабінетом Міністрів України Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. [15], на жаль, не передбачає жодних заходів щодо розвитку сільського зеленого туризму.

Розвиток сільського зеленого туризму змусить сільські громади приділяти більше уваги благоустрою сіл, реформуванню транспортної інфраструктури, відновленню роботи місцевих закладів культури, забезпеченню екологічної чистоти довкілля і вирішенню нагальних соціально-

економічних проблем села за рахунок додаткових надходжень до бюджетів місцевих органів влади.

Серед європейських держав Україна вирізняється значним розмаїттям ландшафтних комплексів, історико-культурним, етнічним і генетичним надбанням. Однак розвиток зеленого туризму в нашій країні відбувається ще не досить жваво, та перспективний зелений туризм – це чудовий спосіб для мешканців сільської місцевості розпочати власну справу і заробляти гроші. Головне – бажання, старанність і гостинність – і господарі отримують клієнтів, а також нагоду, розвиваючи власну справу, яка дуже швидко має окупитися [3].

Для України стратегічно важливо швидко подолати відставання у сфері сільського зеленого туризму і реалізувати наявний багатий туристичний потенціал шляхом проведення виваженої політики державного регулювання, зокрема і на регіональному рівні.

Список використаних джерел

1. *Биркович В. І.* Державне регулювання сфери туризму на регіональному рівні : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.02 – механізм державного управління / В. І. Биркович ; Гуманіт. ун-т «ЗІДМУ». – Запоріжжя, 2007.
2. *Вачевський М. В.* Маркетинг в сферах послуг / М. В. Вачевський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 232 с.
3. *Гетьман В. І.* Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність / В. І. Гетьман // Рідна природа. – 2002. – № 3. – С. 24–29.
4. *Гібсон П.* Найкраща книжка про збут і маркетинг / Пітер Гібсон ; пер. з англ. – Л. : Сейбр-Світло, 1996. – 208 с.
5. *Горбилева З. М.* Экономика туризма : учеб. пособие / З. М. Горбилева. – Мн. : БГ9У, 2004. – 478 с.
6. *Горішевський П. В.* Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі : підручник / П. В. Горішевський, В. П. Васильєв, Ю. В. Зінько. – І.-Франківськ : Місто-Н, 2003. – 158 с.
7. *Гринів Л.* Розвиток рекреаційного підприємництва в Українських Карпатах / Л. Гринів, В. Мацола // Проблеми регіональної політики : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень. – Л., 1995. – С. 109–118.
8. *Дурович А.* Реклама в туризмі : учеб. пособ. / А. Дурович. – Мн. : БГЗУ, 2001. – 192 с.
9. *Рутинський М. Й.* Сільський туризм / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К. : Знання, 2008. – 271 с.
10. *Євдокименко В. К.* Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізм реалізації) / В. К. Євдокименко. – Чернівці : Прут, 1996. – 288 с.
11. *Кифяк В. Ф.* Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина. – 312 с.
12. *Лаврук М. М.* Перспективи і проблеми розвитку сільського туризму в етнографічному районі (на прикладі Гуцульщини) / М. М. Лаврук // Відпочинок у сільській

місцевості в Україні в XXI столітті: проблеми та перспективи : матеріали конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 40–43.

13. *Нудельман В.* Розробка Стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики / В. Нудельман, І. Санжаровський. – К. : Дата Банк Україна, 2002. – 232 с.

14. Основи маркетингу сільського туризму // Туризм сільський зелений (спецвипуск). – 2002. – № 2. – С. 23–30.

15. Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.

16. Про туризм : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV // ВВР України. – 2003. – № 41. – Ст. 241.

17. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV // ВВР України. – 2003. – № 29. – Ст. 232.

18. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. – <http://www.greentour.com.ua>

19. Інновації в сільському туризмі – стратегія розвитку сільських територій : Рекомендації Міжнародної наук.-практ. конф. – <http://www.donoda.gov.ua>

Latynin M. A., Prymolenna L. N. State regultrovanie development of rural green tourism in Ukraine.

Since the beginning of the XXI century. green tourism, according to experts, the World Tourism Organization, is one of the sectors of tourism industry that is growing dynamically. Consequently, the development of rural tourism as a component of rural development, is important for Ukraine, that deserves the support of the State.

Key words: state management; green rural tourism; regulatory influence; public policy, the relationship.

Латынин Н. А., Примоленна Л. М. Государственное регулирование развития сельского зеленого туризма в Украине.

По мнению экспертов Всемирной туристической организации, с начала XXI в. зеленый туризм стал ведущим сектором туристической индустрии, которая динамично развивается. Развитие сельского туризма как существенной составляющей общего сельского развития очень важно для Украины и заслуживает всяческой поддержки со стороны государства.

Ключевые слова: государственное регулирование; сельский зеленый туризм; регуляторное влияние; государственная политика; отношения.